

Az elhallgatott zenekar

Tavaly október 12-én jelent meg Szőke Cecília Philharmonia Hungarica 1957–2001 című könyve, és ugyanaznap mutatták be Somogyvári Rudolf Az elhallgatott zenekar című filmjét. Mindkettő Szőke Cecília interjún alapul, melyeknek elkészítéséhez nagy segítséget nyújtott a bécsi Collegium Hungaricum és személy szerint igazgató-helyettese, Zipernovszky Kornél.

Varga Péter: 2007. május 28-án tartják meg a Philharmonia Hungarica 50 éves jubileumi emlékkoncertjét Baden bei Wien-ben. Mihez kötődik ez a dátum?

Zipernovszky Kornél: Pontosan lehet tudni, hogy a zenekar mit tartott a születésnapjának, mert már az ötödiket és a tizediket is megünnepelték. Ez pedig az első nyilvános, meghirdetett koncertnek a dátuma, amely már előzetesen is nemzetközi figyelmet keltett. A premier helyszíne a bécsi Konzerthaus volt. A zenekar születésének helye azonban mégsem Bécs. Badenben már február végén volt olyan próba, amelyen szimfonikus zenekarként először megszólaltak a magyar menekült zenészek. Ennek a történetnek a legérdekesebb pillanata talán az, amikor a zenekar vezetősége, Csobádi, Bánát, Rozsnyai a bécsi amerikai követségen zsebre gyűrték készpénzben százezer dollárt. Különböző adományozóktól származott ez a pénz, elsősorban a Ford- és a Rockefeller-alapítványoktól. Mellettük a párizsi székhelyű Kongresszus a Kultúra Szabadságáért elnevezésű szervezettől kapták a legtöbb segítséget. Ennek bécsi ügynökeként Daróczy Tasziló működött, akinek döntő szerepe volt az összeg nagy részének megszerzésében és abban, hogy a zenekar otthonra talált a badeni Esplanade szállodában. De kaptak pénzt olyan segélyszervezetektől is, amelyek már október vége óta folyamatosan segítettek a menekült magyarokat. Például a Nemzetközi Vöröskereszt, vagy az ENSZ menekültügyi szervezetei. Megjegyzem, épp az 56–57-es magyar menekülthullám következményeként kapott a menekültügy főbiztosságát az ENSZben, melynek hivatala azután Genfben került. De humanitárius szervezetek; egyháziak, világiak is nagyon sokat segítettek a zenekart. Az említett három vezetőségi tag tehát felült a badeni hévre, és ebből a pénzből az egész zenekar családostól, gyerekestől behurcolkodott az Esplanade szállodába.

De nem csak ők, hanem a Thalia Hungarica is, és az Operaház balettosaiból alakult balettkar is. Tehát egy összművészeti magyar kolónia alakult ki ott. A színészek között volt Ferrari Violetta is, de sem ők, sem a balett társulat nem érte meg az első születésnapját, noha a Daróczy és a Friedrich Torberg – a Tante Jolesch szerzője – vezette bécsi szervezet őket is segítette. Az említett dátum előtt is voltak már nyilvános próbák a Kurhausban, a szállóban és a kaszinóban is, amelyek a badeni közönséget már megmozgatták. Április elején tartott egyik próbájukon Yehudi Menuhin is részt vett, aki akkor Bécsben koncertezett. Ő ígéretet tett arra, hogy amint lehetséges, fellép felük. Ez a második meghirdetett koncerten meg is történt. Június 21-én a Musikverein nagytermében, ahol Bartók Hegedűversenyét játszották. Így tehát az ötven éves évforduló megünnepelésére a legalkalmasabb helyszín Badenben a nemzetközi híru Casino pompás díszter-

me, a koncert előtt pedig, ugyancsak pünkösdkétfő délutánján, emléktáblát leplezünk le a badeni Esplanade falán. Az avató beszédet Csobádi Péter professzor, a zenekar első igazgatója tartja. Egyébként tudomásunk szerint ez lesz az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulója alkalmából az első emléktábla Ausztriában.

VP: Nem méltatlan hely tehát a badeni kaszinó, nem lehetett volna ezt a jubileumi koncertet a Konzerthausban megszervezni?

ZK: Megszerveztük, de a Konzerthaus visszalépett. Május 28-át eleve visszatartották más, a Bécsi Ünnepi Hetekkel kapcsolatos rendezvénynek. Tizennegyedik sokáig lekötött dátum volt, ettől léptek vissza, de végül is a születés helyszínén és huszonnyolcadikán valóban meg lehet méltóan ünnepelni a fél évszázados évfordulót. Közrejátszik még a némileg zavaros helyzet is, nem hivatalos forrásból értesültünk róla, hogy a Konzerthaus intendánsváltás elé néz.

Rozsnyai Zoltán, Yehudi Menuhin, Sívó József, Ramor Ervin

FOTÓ: KÖVES IVÁN

Doráti Antal

VP: Ennyit azért mindenképpen érdemes volt felidézni a kezdetekről, már csak azért is, hogy tudjuk, mit is ünneplünk majd május huszonnyolcadikán. Mindez azonban természetesen nyomon követhető magából a könyvből is. Szőke Cecília már elmondta a *Café Momus*-nak (www.momus.hu) adott interjújában a saját történetét, hogyan lett egy újságíró iskolai kisebb feladatból több száz oldalas könyv, és egy másfél órás film, amelynek rövidített változatát nem sokára egy tévé csatorna is adni fogja. Hol kapcsolódott ön ebbe a történetbe?

ZK: Abban a bizonyos interjúban nem olvasható, hogy egy rádióműsor is készült a témából Szőke Cecília közreműködésével, Markovits Ferenc rendezésében az októberi forradalom negyvenkilencedik évfordulójára. Ezt hallotta a főnököm, Fónagy Zoltán, a Collegium Hungaricum igazgatója, aki mindenre fogékony, ami történelem. Autóban hallgatta, ki sem tudott szállni, amíg vége nem lett a műsornak. Utána rögtön felhívta a figyelmemet, hogy ez egy olyan érdekes téma, amiről a jubileumi ünneppsorozatban feltétlenül meg kell emlékezni. Akkor foglalkozni kezdtem a zenekarral, és kiderült, hogy a Philharmonia Hungarica története az egyik legfontosabb szál a forradalom utó-történetében, amellyel egy bécsi történeti és kulturális intézetnek alapvető kötelessége foglalkozni. De külön érdekessége is van a számomra dolognak, hiszen az alapító karmestert, Rozsnyai Zoltánt ismertem, mert felesége, Elisabeth Rozsnyai-Varo a nagynéném. Rozsnyai Zoltánt 1986-ban kerestem fel Amerikában, ami-

kor ott tanultam. De a magyar közönség számára a zenekar mítosza, ha hallott is róla valamit, a vasfüggöny lehullása előtt misztikus ködbe burkolódzott. Bár mi kaptunk néhány lemezt a zenekar játékaival, hiteles, teljes körű információink nekünk sem voltak. Annyit azért tudtunk, hogy a világ legkomolyabb hangversenyszermeiben játszanak, a legelismertebb karmesterekkel és szólistákkal lépnek fel.

VP: Ezért is készítette ön az amerikai interjút Elisabeth Rozsnyai-Varóval. Kétős volt az érintettsége tehát. Mint „hivatalos” ember hogyan tudott segíteni Szőke Cecéliának?

ZK: Ő szerencsére hamar látta, hogy amíg a tanúk élnek, addig kell megcsinálni nem csak az írásos anyagot a könyvhöz, hanem egy filmes dokumentációt is. Úgyhogy a forgatócsoporttal együtt felkereste a szereplőket Ausztriában és Németországban is. A magyar intézet, hasonlóan a Történelmi Filmalapítványhoz, minden olyan munkát támogat, amely a magyar-osztrák közös múlt feltárását tűzi ki céljával. Ebben az esetben ebbe beletartoztak olyan triviális dolgok, mint például szálláshely keresése, de olyanok is, mint kapcsolatok kiépítése, forgatási engedélyek szerzése is. Egész más ilyeneket innen intézni, mint otthonról. Így tehát hamar bepillantást nyertem a munkába. Fel is tettem a kérdést, milyen lesz a könyvben az interjúk szerkezete. És végül az a forma, ahogy felépül a könyv, vagyis, hogy mindig csak az egyes témákat járják körül a beszélgetések; a kronologikus, a filmes technikára emlékeztető szerkesztés az én ötletem volt. Így a párhuzamos történetek időrendben egymást követve adják ki a nagy történetet. A tanúk szubjektív elbeszéléseinek összehasonlítása így könnyebb, és külön szellemi izgalmat okoz.

VP: A könyv két nagy részből áll. Az elsőben tehát a szemtanúk elbeszélései olvashatóak, a másodikban pedig egy dokumentum válogatás a *Philharmonia Hungarica* archivumából. Ezt Kuster András kezelte. Nyilvánvaló, hogy az ő általa magánszorgalomból összegyűjtött tárgyi emlékek, iratok közül sok olyan hiányzik, amelyekhez egyszerűen nem férhetett hozzá.

ZK: Pontosan. Másrészt ő csak 1960 elején csatlakozott a zenekarhoz, amikor az áttette a székhelyét Marlba. Kuster 56-ban még együtt volt a magyar menekült

zenészekkel, de kapott egy angliai ösztöndíjat, és kiment tanulni. Az ő archívuma részben magángyűjtéséből állt össze; újságcikkek kivágásai, plakátok, fényképek, levelek alkotják, másrészt a zenekar irodájának anyagát tartalmazza. Ebben nem lehetett minden benne a badeni-bécsi évekről. Ezeket pótolni kellett. Ezért elég módszeresen átnéztem a könyvtárban a korabeli lapokat, az emigráció és a napi és heti sajtó legfontosabb példányait. Így derült fény arra a fontos szálra, hogy Fiedrich Torberg osztrák író, aki a második világháború alatt maga is menekült volt, és Daróczy Tasziló milyen sokat tett a zenekar megalakulásáért. De a *Die Pressé*-től kezdve, amely a dicshimnuszát közli ennek a bizonyos első koncertnek, az Irodalmi Újsáig sok olyan cikket tudtunk hozzátenni a könyv dokumentumaihoz, amelyek nagyon hiányoztak volna, ha nincsenek ott.

VP: De ettől függetlenül is elég nehéz lehetett egy embernek nyomon követni mindent, például a külföldi újságokat beszerezni, vagy olyan dokumentumokhoz hozzáférni, amelyek a zenekarral kapcsolatosak ugyan, de olyan helyeken őrizték őket, amelyekhez egy mégiscsak amatőr gyűjtő, nem férhetett hozzá.

ZK: Ráadásul az első időkben a zenekarnak a túlélésért kellett küzdenie, nem igen tudták, hogy ha véget ért egy koncert, mi lesz a további sorsuk. Ebben a helyzetben még cikkeket is gyűjtögetni... Itt Doráti Antal nevét kell megemlíteni, aki a zenekari menedzsmentet, ha nem is létre hozta, de létre hozatta, hol sürgető, hol dorgáló levelekkel, amiket vagy koncertállomásairól vagy Minneapolisból írt. Személyesen ügyelt például egy sajtódosszié összeállítására. Ő már Amerikában megtanulta, hogyan kell ezt – a ma úgy mondanánk: promótálást – csinálni, de itt még az osztrák segítőknek sem nagyon volt erről fogalmuk.

VP: És Kuster András Marlban hozzá tudott férni a városi dokumentumokhoz?

ZK: Ott érdekes volt a helyzet. A zenekart részben a város tartotta fenn, de a pénzt, a szubvenció döntő többségét a szövetségi államtól kapták. Az elosztási viták tehát politikai szinten zajlottak. Itt még egy harmadik szereplő is színre lépett: a tartomány, amely szintén szubvencionálta a zenekart. Nyilván az ő érdekeik nem voltak mindig azonosak. Az ő képví-

selőik vitáin természetesen a zenekar vezetésének is mindig voltak képviselői, és bár ezek az ülések nem voltak nyilvánosak, így ezekről a zenekar pontosan értesült. De az ezekről vezetett dokumentumoknak jó része már nincsen meg. Itt egyesületi jegyzőkönyvekről, városi kulturális ülések jegyzőkönyveiről beszélünk, amelyek egy pár év után, már nem kerültek komoly levéltárakba, de a könyvben idézzük például a szövetségi kancellár sajtóközleményét 1996-ból. Helmuth Kohl a fennmaradás mellett tett hitet, amely sajnos csak ígéret maradt.

VP: *Mi tehát megemlékeztünk a zenekarról egy könyvvel és egy filmmel, és lesz az a bizonyos jubileumi koncert Badenben, de ezeken túl, mi a helyzet itt Ausztriában és Németországban? Őrzik-e még és hogyan a zenekar emlékét?*

ZK: Az osztrák közvélemény egy része még emlékszik arra, hogy mi a Philharmonia Hungarica. Németországban, ahol több mint négy évtizedig működött a zenekar, természetesen jobban tudják, mit jelentett számukra. A búcsúkoncerten 2001. március 18-án például magas szintű politikai képviselő volt a Bundestag részéről is. A szubvencionálás befejezése is azért húzódott évekig, mert tudták milyen értéket képvisel a zenekar. Ezért is szeretnénk a könyvet németül is kiadni, ami lehetne egy bővített, javított kiadás. A magyar jó és érvényes, de a dokumentum anyag itt-ott finomításra szorul. Felbecsülhetetlen értékű kultúrtörténeti dokumentum gyűjtemény ahhoz, mit jelentett egy emigráns magyar filharmonikus zenekart működtetni külföldön a rendszerváltásig, sőt azon túl is. Ezért a könyv mindenképpen megérdemli, hogy egy németre fordított és kiegészített változatát

Próba a Musikvereinban Yehudi Menuhinnal

egy-két éven belül megjelentessük. Itt Ausztriában a rádióban egyébként nincs olyan hét, hogy ne hangozna el egy-egy mű a zenekar előadásában. Sajnos a koncert felvételeket letörölték, pedig itt is sokat játszottak.

VP: *A májusi koncerten nem a zenekar játszik, illetve a volt tagok sem lépnek fel. A Liszt Ferenc Kamarazenekar fog muzsikálni. Hogyan állt össze ez a program?*

ZK: Természetesen felmerült az ötlet, hogy a zenekar még összegyűjthető tagjait felkérjük egy koncertre, de ez nem lett volna méltó a zenekar történetének egészéhez. Amikor annak idején kiálltak a Konzerthaus közönsége elé, akkor világszínvonalon játszottak, aminek az lett a következménye, hogy három éven belül bejárták a világot. És az első újságcikkek sem arról szóltak, hogy az az érdekes bennük, hogy emigránsok, hanem hogy azért szeretjük őket, mert jól játszanak. Yehudi Menuhin, Doráti Antal már pusztán

a nevével is ennek a minőségnek a garanciáját jelentették. Nem lett volna méltó megemlékezés egy már nem az erejük teljében lévő zenészekből sebtében összepróbált együttesrel emlékezni ezekre a fényes évekre. A szereplők kiválasztásában politikai és művészeti szempontok is szerepet játszottak. A politikai gesztus lényege az, hogy egy, már a rendszerváltás előtt nyugaton is elismert magyar zenekar játsszék, amelyet szintén egy önkormányzat, a szolnoki támogat. Sajnos a zenekar a világ politikai megosztottsága miatt, csak története legvégén kapta meg Magyarországon azt az elismerést, amit például az emigráns irodalom a nyelvi egymásra utaltság miatt már jóval korábban megkapott. Ez a koncert is ennek a főhajtásnak a része. Két védnöke van az eseménynek, a magyar nagykövet mellett a másik Prof. Dr. Heinrich Kraus, aki a zenekar első intendánsa volt. Ausztria négyhatalmi megszállása idején az amerikai kultúrképviselőten dolgozott, ezért is ajánlotta őt Doráti, hiszen az első pénzek Amerikából érkeztek. Ő mindmáig elismert, köztiszteletben álló tagja az osztrák kulturális életnek.

VP: *Gondolom a műsor úgy lett összeállítva, noha egy kamarazenekarról van szó, hogy emlékeztessen a zenekar nagy számaira.*

ZK: Igen, természetesen lesz Haydn szimfónia, a repertoárjuk legsikeresebb része, felhangzik a Bartók Divertimento, pont mint az első koncerten ötven évvel azelőtt továbbá egy Weiner, majd egy Liszt mű teszi kerekké a megemlékezést.

Varga Péter

Emléktábla a Philharmonia Hungarica tiszteletére

Az 1956-os forradalom utóéletének fontos fejezete a magyar menekült zenészek által alapított szimfonikus zenekar, a Philharmonia Hungarica megalapítása 1957-ben. Az esemény 50. évfordulójára emlékezve márványtablát avatnak Baden bei Wienben, az Esplanade szálló falán.

A Philharmonia Hungarica bemutatkozó koncertjének dátuma, 1957. május 28. már az első időktől hivatalos „születésnapnak” számított. Ezért az alakulás helyszínén, Baden bei Wienben az ötvenedik születésnap – Pünkösdhétfő – délutánján a zenekar és az 1956-os forradalom emlékére márványtablát lepleznek le az Esplanade szálló falán, és délután fél négykor gálakoncerttel tisztelegnek a sajnos már évek óta megszűnt zenekar emléke előtt a badeni Congress Casino dísztermében. Az eseményt a bécsi Collegium Hungaricum (az ausztriai magyar kulturális intézet) szervezi.